

УДК 94 (4) «726/802»
DOI: 10.26661/swfh-2017-49-036

С. Ю. Мілютін

РИМСЬКО–ВІЗАНТІЙСЬКІ ВІДНОСИНИ ПІД ЧАС ПРАВЛІННЯ ІСАВРІЙСЬКОЇ ДИНАСТІЇ

У статті досліджено особливості римсько-візантійських відносин під час правління Ісаврійської династії. Розглянуто спроби Риму врегулювати іконоборський конфлікт у Візантії. Проаналізовано причини втрати візантійцями італійських територій. Визначено причини франко-римського зближення. У дослідженні доведено, що зміна зовнішньополітичної парадигми святого престолу обумовлена неспроможністю Візантії ефективно протидіяти зростанню впливу лангобардів на Аппенінах, а також трансформацією папства у світську державу.

Ключові слова: іконоборство, Рим, Візантія, Ісаврійська династія, Карл Великий.

В історичній науці вироблено позицію, що релігійна політика імператорів-іконоборців не задовольняла папський Рим, що на думку більшості істориків призвело до політичної переорієнтації святого престолу в бік франків. На нашу думку причини погіршення римсько-візантійських відносин обумовлені не стільки релігійними протиріччями, що сколихнули Візантію під час конфлікту довкола легітимності вшанування ікон, а скільки політичними пріоритетами римської курії.

Джерельна база дослідження має фрагментарний характер й представлена хроніками Феофана Сповідника [1], Павла Діакона [2] та Ейнхарда [3]. Також науковий інтерес представляють листи Григорія II до Лева III Ісавра [4, с. 14–24], послання папи Адріана I до імператриці Ірини [4, с. 63–75] та патріарха Тарасія [4, с. 76–79].

У XIX ст. дослідження римсько-візантійських відносин привернуло увагу Ф. Грегоровіуса [5–6], Г. Герцбергера [7] та Ф. Шаффа [8]. У російській дореволюційній історичній науці проблематику римсько-візантійських відносин під час іконоборського конфлікту досліджували В. Болотов [9], О. Васильєв [10], М. Поснов [11], Є. Тарле [12] і Ф. Успенський [13]. Римсько-візантійські відносини стали предметом науково-пошукових розвідок радянських істориків О. Бородіна [14–15] та С. Лозинського [16]. У сучасній російській історичній науці вивчення римсько-візантійських відносин продовжують О. Величко [17–18] і С. Дашков [19]. Серед європейських істориків слід відмітити дослідження С. Геро [20–21], Г. Острогорського [22–24], С. Рансімена [25], Д. Норвіча [26–27], Т. Ноубла [28], Є. Гергея [29], Н. Еверетта [30], С. Рованьятті [31], Й. Ярнута [32], Д. Хегерманна [34] і Р. Мюссо-Гулара [35].

Мета статті: проаналізувати історію взаємовідносин Риму та Візантії під час іконоборського конфлікту; визначити причини франко-римського зближення. Для реалізації поставленої мети слід виконати такі завдання: проаналізувати реакцію жителів Італії на втручання імператора в релігійні справи; визначити роль лангобардів у розвитку римсько-візантійських відносин; простежити особливості перетворення підконтрольних римському понтифіку територій на середньовічну державу.

Наукова новизна роботи: вперше в українській історичній науці здійснено комплексний аналіз римсько-візантійських відносин під час першого іконоборського періоду.

Як відомо, святі образи напередодні виходу іконоборського едикту посідали важливе місце у візантійському благочесті та, за словами Ніла Синадського і Павлина Милостивого, допомагали людям неграмотним пізнавати християнське віровчення. Деякі історики вважають, що культ ікон під впливом народних забобонів зазнав деформації і на переконання імператора Лева III Ісавра (717–741) набув язичницьких рис, що, на думку іконоборців, несло загрозу чистоті християнського віровчення. Іконоборський конфлікт у Візантії почався з того, що в 726 р. Лев III Ісавр наказав прибрати ікону над мідними воротами, що викликало народне невдоволення й спричинило людські жертви, а в окремих провінціях імперії – повстання.

Папа римський Григорій II (715–731), дізнавшись про втручання імператора в релігійну сферу став на захист ікон і санкціонував у Римі зібрання синоду, на якому делегати підтвердили законність вшанування іконописних образів. У процесі аналізу римсько-візантійських відносин О. Величко дійшов висновку, що імператор не очікував енергійного спротиву Григорія II і запропонував папі розв'язати релігійні суперечності довкола ікон на Вселенському соборі, однак Григорій II відмовив і звинуватив Лева III Ісавра у непостійності, відсутності християнського благочестя та варварстві. О. Величко наголошує, що реакція понтифіка на пропозицію імператора залишається незрозумілою, оскільки здебільшого після появи сумнівних доктрин, що хвилювали церкву, імператори ініціювали зібрання Вселенських соборів, у чому папи їм не відмовляли [17, с. 204–205].

В історичній науці сформульовано теорію, що опозицію Риму стосовно іконоборської політики візантійських імператорів спричинено не прагненням захистити святі образи від гоніння іконоборців, а меркантильними мотивами. Зокрема С. Лозинський аналізуючи причини конфронтації Риму та Візантії під час іконоборського конфлікту, висловив припущення, що частина західних церков та монастирів виготовляла ікони для продажу, тому була зацікавлена в придушенні іконоборської політики візантійських імператорів [16, с. 52]. Угорський історик Є. Гергей, як і його радянський колега, пояснює загострення римсько-візантійських відносин під час правління Лева III Ісавра економічними імперативами. Ще до виходу

іконоборського едикту Лев III наклав великі податки на папські володіння, це на думку вченого викликало невдоволення з боку папи та місцевих еліт і спонукало Григорія II до підтримки захисників ікон [29, с. 63].

В історіографії візантійського іконоборства побутує думка, що однією з причин погіршення римсько-візантійських відносин є те, що перші імператори-іконоборці надто буквально сприймали свій рівноапостольний статус. Це сформувало месіанський комплекс у Лева III Ісавра та його сина і спадкоємця Константина V Копроніма [36, с. 137]. Основним аргументом на підтримку цієї тези слугують послання Лева III Ісавра, адресовані папі Григорію II в листах імператор іменує себе первосвященником і захисником православ'я від ідолопоклонства. Аналіз дискусії між імператором та папою дозволяє зробити висновок, що Лев III Ісавр не мав богословського таланту й для аргументації правомірності іконоборської політики посилався на другу заповідь, котра забороняє поклонятися рукотворним предметам. У відповідь на аргументи імператора Григорій II навіть приклад скінії Старого завіту та Едеський нерукотворний образ Спасителя, до яких шанобливо ставилися віруючі, однак аргументи папи не переконали імператора.

Неспроможність розв'язати конфлікт довкола ікон мирним шляхом спричинила збройне протистояння. Лев III Ісавр швидко придушив повстання Козьми та Агаліана в Елладі, однак в Італії натрапив на труднощі. Ситуація в цій провінції ускладнювалася її віддаленістю від Константинополя. Крім того, місцеве населення традиційно ставилося до імператора вороже, оскільки більшість уважала його ініціатором посилення податкового гніту, а після перших іконоборських дій – еретиком. Втручанням імператора в релігійну сферу та народним невдоволенням іконоборською політикою василевса скористалися численні авантюристи, що прагнули узурпувати владу в Італії. Одним з них був Тиберій Петасій, котрий під демагогічним гаслом – відновити шанування ікон – розпочав підготовку до походу на Константинополь, однак Григорій II не підтримав бунтівника. Більше того, за деякими даними папа організував убивство Тиберія, яке планував використати для примирення з візантійцями. Причини такого кроку папи залишаються до кінця не зрозумілими. Зокрема О. Бородін вважає, що Григорій II покладав надії на державний переворот у Візантії. Дослідник також не виключає того факту, що папа сприймав бунт в Італії не тільки, як загрозу імператору, але й як загрозу власній безпеці [15, с. 174]. У своїй монографії Л. Браунворт заперечує тезу О. Бородіна й вважає, що папа вирішив не підтримувати бунтівників через небезпеку накликати на себе покарання Лева III Ісавра [37, с. 193]. Деякі історики стверджують, що папа взагалі не прагнув поривати відносини з імператором та намагався не ускладнювати ситуацію в Італії й очікував, що Лев III у майбутньому відмовиться від іконоборської політики [24, с. 223; 28, с. 62].

Погіршенням стосунків між Римом та Візантією скористалися лангобарди. Причиною конфлікту лангобардів з візантійцями було не прагнення звільнити Італію від прихильників імператора-іконоборця, а бажання заволодіти новими землями, оскільки дві області, що знаходилися під контролем лангобардів в Італії було розділено смугою візантійської території між Равенною та Римом [38, с. 86]. Після загадкового вбивства екзарха Равенни Павла король лангобардів Ліутпранд (712–744) скористався ситуацією та захопив значну частину візантійських володінь в Емілії і заволодів гаванню Класіс. Згодом лангобарди проникли до Равенни, але оволодіти нею повністю не змогли [6, с. 259].

Не маючи вдосталь ресурсів для ефективної протидії лангобардам папа намагався лавірувати між протидіючими сторонами, котрі зосередили свої політичні інтереси в Італії. Зокрема Григорій II тимчасово заручився підтримкою герцогів Беневенто та Сполето і поквапився домовитися з Ліутпрандом. Достеменно невідомо, чи планував Ліутпранд захопити Рим, оскільки він не мав резервів, щоб розвинути стратегічний успіх і коли Григорій II запропонував королю лангобардів щедрі подарунки той вирішив не ризикувати та зупинитися на досягнутому. Згодом, Візантія, Рим та Венеція, забувши про релігійні і політичні суперечності, виступили єдиним фронтом проти Ліутпранда і завдяки вмілим діям на морі повернули контроль над Равенною новому екзарху Євтіхію. Незважаючи на повернення Равенни під контроль Візантії, покращення стосунків між Римом і Константинополем не відбулося.

У 731 р. Григорій II помер. Новий папа, що прийняв ім'я Григорій III (731–741) усупереч очікуванням імператора не пішов на зближення з Візантією. Григорій III не успадкував богословських здібностей свого попередника, однак при цьому залишався безкомпромісним захисником християнських догматів. Це був рішучий, наполегливий, цілеспрямований, непоступливий та прямолінійний понтифік, що залишив неоднозначну історичну спадщину, однак при цьому заклав фундамент майбутньої папської держави. Вступивши на посаду папи Григорій III відразу відправив послання Леву III Ісавру, в якому просив імператора переглянути ставлення до ікон, однак василевс проігнорував настанови папи римського і заарештував римського легата. Для того, щоб відстояти свою позицію й довести імператору, що Рим не буде спокійно миритися з іконоборською ерессю, папа скликав собор, на який прибуло 93 італійські єпископи. Учасники зібрання одностайно засудили гоніння проти ікон та відлучили іконоборців від церкви [17, с. 205]. Персонально імператора не було відлучено, однак скликання собору Григорієм III без дозволу на це Лева III Ісавра засвідчило, що святий престол не визнавав правомірність втручання василевса в релігійні справи.

Дії папи обурили імператора, тому Лев III передав Сицилію, Калабрію та Іллірію в підпорядкування константинопольського патріархату, пільги, якими користувався папа на цих територіях, було скасовано, а прибутки від них перейшли до візантійської скарбниці. У процесі аналізу іконоборської політики імператорів Ісаврійської династії С. Ренсімен дійшов висновку, що Лев III Ісавр не намагався поширити іконоборство на Рим, а діяв відповідно до своєї концепції управління державою, оскільки на той час імператор мав тільки один спосіб контролювати італійські володіння – через ненадійну Равенну. Учений наголошує, що в розумінні Лева III італійські землі були частиною Візантійської імперії, тому логічним було поширення влади константинопольського патріархату на території, де влада імператора поки що мала міцні позиції [25, с. 29].

Лев III Ісавр не обмежився адміністративним та податковим тиском на Григорія III й відправив до Італії кораблі, щоб покарати римського понтифіка, однак візантійський флот потрапив у шторм в Адріатиці і не досяг італійського берега. Після цього василевс спробував заручитися підтримкою неаполітанського герцога, проте це також не дало бажаного результату, оскільки герцог перейшов на бік Риму.

Не бажання йти на компроміс та поступатися власними амбіціями змусило Григорія III зосередитися на пошуках союзника виключно в межах Італії. Папа заручився підтримкою герцогів Сполето і Беневенто, що намагалися вийти з-під контролю Ліутпранда, однак згодом це спричинило конфронтацію новоствореного альянсу з королем лангобардів. Екзарх Перуджи вирішив скористатися ситуацією та здійснив спробу відновити авторитет імператора в регіоні, проте його війська були розбиті Ліутпрандом, що призвело до мінімізації візантійської присутності в континентальній частині Італії. Лангобарди зайняли Амелію, Горту, Полімарцію і Бледу, однак Ліутпранд вирішив не брати в облогу Рим та повернувся до Павії [18, с. 19].

На той час у папи залишався тільки один союзник – герцог Тразамунд II, що переховувався від Ліутпранда в Римі, однак після того, як король лангобардів відступив від стін вічного міста, герцог, отримавши від Григорія III військову підтримку, покинув папу й розпочав упроваджувати самостійну політику. Після розпаду союзу з герцогствами Беневенто та Сполето Григорій III опинився наодинці зі своїми проблемами. Папа розумів, що альянс з Візантією був безперспективним, оскільки візантійська присутність в Італії була мінімізована у наслідок дипломатичних інтриг святого престолу та ефективних дій Ліутпранда. З огляду на це можна стверджувати, що єдиною альтернативною силою, яка реально могла протидіяти лангобардам, залишалися франки.

Григорій III звернувся до Карла Мартелла (717–741). Карл прийняв римське посольство з великими почестями, проте стримано дав зрозуміти римським посланцям, що не може допомогти Григорію в боротьбі проти лангобардів [33]. Франки мотивували свою відмову тим, що перебували в союзних відносинах з лангобардами. Крім того, альянс з Ліутпрандом давав Карлу Мартеллу більше політичних дивідендів, ніж договір з папою, оскільки лангобарди були гарантами безпеки південних кордонів королівства франків у той час, коли Карл воював на півночі проти саксів або на півдні проти сарацинів. Папа ж міг запропонувати франкам тільки абстрактні преференції, що не могли зацікавити такого прагматичного політика, як Карл Мартелл.

У 741 р. в Римі та Візантії відбулися зміни, спричинені смертю Григорія III та Лева III Ісавра. Ситуація у Візантії змінилася на користь Риму, оскільки син і спадкоємець покійного імператора Константин V Копронім (741–775) почав своє правління з війни проти іншого претендента на імператорський трон – Артавазда (741–743), який проголосив себе поборником православних догматів та, увійшовши до столиці, посприяв відновленню культу вшанування ікон. У Римі також відбулися зміни. Зокрема римська політична еліта не бачила перспектив у союзах з державами, що знаходилися за межами Італії, тому намагалася швидко примиритися з лангобардами. Для цього новим папою було обрано колишнього бенедиктанського монаха – Захарія (741–752), котрий володів талантом переконувати людей і не цурався йти на компроміс, якщо цього вимагала політична ситуація.

Попередники Захарія, незважаючи на активну протидію іконоборству, намагалися не поривати відносини з Візантією, оскільки побоювалися залишитися в боротьбі проти лангобардів у цілковитій ізоляції. Вступаючи на посаду папи Захарій навіть не попросив на це згоди візантійського імператора або равеннського екзарха. Він підтримав бунт Артавазда проти Константина V та політику узурпатора стосовно відновлення культу ікон. Підтримка Артавазда не дала бажаних результатів Захарію, а навпаки, погіршила відносини між Римом та Візантією, оскільки Константин V несподівано для папи повернув собі імператорський трон.

Ситуація в Італії для папи розвивалася більш сприятливо, оскільки Захарій швидко примирився з королем Ліутпрандом. Про, що свідчить той факт, що Ліутпранд у 742 р. захопив значну частину земель в Умбрії, однак потім передав їх під контроль римському понтифіку. При цьому Ліутпранд здійснив це не через альтруїстичні міркування, а згідно з виробленою програмою дій, за якою папа в обмін на нові землі повинен був надати військову підтримку лангобардам у боротьбі проти колишніх союзників і не відстоювати візантійські інтереси в континентальній частині Італії.

Після смерті Ліутпранда, королівський трон наслідував непопулярний з-поміж знаті Гільдепранд (744), однак у наслідок заколоту його було усунуто від влади. Наступним королем став колишній герцог Фріуля – Ратхис (744–749, 756–757). Новий правитель лангобардів швидко потрапив під вплив папи, тому не представляв реальної загрози для Риму. Під впливом Захарія Ратхис прийняв чернечий постриг та відправився в монастир, а вакантний трон посів його брат Айстульф (749–756). На відміну від Ратхиса Айстульф мав значні амбіції і прагнув поширити свою владу на Рим. Відчувши зміну настроїв в таборі лангобардів, Захарій вирішив відновити зовнішньополітичну програму Григорія III й заручитися підтримкою франків.

Піпін Короткий, який на той час ще не був королем, а виконував функції майордома при дворі останнього короля з династії меровінгів Хільдеріх III (743–751), був зацікавлений у зближенні з Римом, однак це спричинено не прагненням допомогти понтифіку, а бажанням отримати королівський трон. За твердженням Л. Браунворта, зближення Риму з франками спричинено безпринципною війною Константина V Копроніма проти ікон. На думку ученого це відштовхнуло Захід від греків у той момент, коли сила Візантії залежала від лояльності папи. Зберігаючи лояльність до імператора, котрий вважав його еретиком, намісник святого Петра міг тільки спостерігати, як лангобарди знищують імперський уряд у Равенні [37, с. 197]. Такий висновок викликає в нас певні сумніви. Папа не надто переймався долею равеннського екзарха, оскільки той з VII ст. мав право затверджувати результати папських виборів і

відповідно загрожував самостійності понтифіка. Крім того, навіть історики, що традиційно ставляться до імператора Константина V вороже, визнають, що через військові кампанії проти арабів і болгар василевс не міг зосередити свою увагу на внутрішніх справах імперії. З огляду на це самостійну іконоборську політику Константин V розпочав тільки після собору 754 р., коли Рим уже знаходився в союзі з Піпіном III Коротким (751–768). Також аргументом на користь того, що розрив з Візантією мав не релігійні, а політичні причини, служить той факт, що Захарій зберігав у таємниці від візантійців факт переговорів з Піпіном.

Передчасна смерть папи не дозволила йому створити франко-римський альянс, однак зовнішньополітичний курс Захарія продовжив Стефан II (752–757). Деякі історики помилково вважають, що Стефан II намагався примиритися з Візантією, однак на їх переконання імператор проігнорував мирну ініціативу папи. Основним аргументом на користь цієї теорії слугує той факт, що Константин V Копронім не виділив війська, щоб допомогти папі в боротьбі з лангобардами, проте зазначимо, що в імператора не вистачало стратегічних резервів і потрібної кількості кораблів, щоб здійснити військову експедицію до Італії. Крім того, на користь того, що Рим свідомо пішов на розрив з Візантією слугує той факт, що саме під час понтифікату Стефана II Рим призупинив датування офіційних документів роками правління візантійських імператорів і розпочав карбування власної монети [40, с. 71].

Тим часом Стефан II продовжував упроваджувати в життя зовнішньополітичні принципи, закладені Григорієм III і Захарієм. Він здійснив поїздку до короля франків узимку 753–754 рр., що на думку Е. Кеттенхофена, ознаменувало відхід папства від грецького Сходу і поворот до германського Заходу [41, с. 26].

Після коронації Піпін III став на захист Стефана II. Король франків швидко перейшов через альпійські перевали та вторгнувся на територію підконтрольну лангобардам. Айстульф не зумів вчасно налагодити ефективну оборону і був змушений відступити за стіни Павії. Облога столиці королівства лангобардів була порівняно короткою, оскільки, оцінивши безвихідність ситуації, Айстульф відрікся від престолу. Після придушення опору розрізнених груп Піпін почав врегулювання адміністративних проблем і проголосив папу єдиним легітимним правителем земель, що раніше входили до складу Равеннського екзархату [26, с. 167]. Приєднання колишніх візантійських територій до папських володінь викликало претензії Константина V, однак, не маючи значних військових ресурсів в Італії, імператор змирився з втратою Равенни. Альянс з франками виявився продуктивним для Риму, який під час понтифікату Павла I (757–767) збільшив свої території за рахунок Анкони, Болонії, Імоли, Фаєнці та Феррари.

Незважаючи на гоніння проти монахів, що розпочалися у Візантії після вбивства Андрія Калівіта і святого Стефана Нового та проведення іконоборського собору в Іереї, Рим тривалий час не втручався в релігійну ситуацію, що склалася у Візантії. Деякі історики пояснюють це тим, що Рим уникав стосунків з Візантією для того, щоб не викликати підозри франків у провізантійських симпатіях, однак ця версія не відповідає історичним реаліям, оскільки святий престол не цурався виказувати симпатію захисникам ікон та намагався надавати допомогу монахам, що продовжували перебувати з Візантії, рятуючись від імператорських репресій.

Під впливом візантійських монахів Павло I направив лист Константину V в якому засуджував релігійну політику василевса. У відповідь на зауваження римського понтифіка імператор пообіцяв відправити проти папи каральну експедицію, однак для реалізації своєї погрози Константину V бракувало ресурсів. Після зближення Риму з франками інтерес папства до релігійної ситуації у Візантії помітно згас. Це засвідчує той факт, що Рим виявив інтерес до іконоборської політики Константина Копроніма тільки в 769 р., коли засудив постанови іконоборського синоду, скликаного імператором у 754 р.

Перший крок для нормалізації відносин між Римом та Візантією здійснила імператриця Ірина (780–802), що прагнула відновити вшанування ікон. Ірина запросила папу Адріана I (772–795) прибути на Вселенський собор. Понтифік позитивно сприйняв старання імператриці відновити ікони, однак прибути до Візантії відмовився, хоча пообіцяв відправити на собор своїх представників. Погодившись на скликання Вселенського собору, папа запропонував імператриці почати Вселенський собор з анафемі іконоборського зібрання 754 р. і прислати йому від імені імператорів та патріарха письмове свідчення, що обговорення пройде в стані повної об'єктивності. Крім того, Адріан I просив повернути під контроль папи ті землі, що були відібрані в церкві імператором Левом III Ісавром. Насамкінець папа наполягав на тому, щоб усунути із титулатури константинопольського патріарха термін «вселенський». Ірина прийняла пропозицію папи стосовно розв'язання іконоборського конфлікту, а на інші претензії відповіла в дипломатично стриманій формі. На думку О. Величка, на той час у Римі не розуміли всього масштабу проблеми довкола вшанування ікон, що склалася на теренах Візантійської імперії. Адріан I уважав, що для відміни іконоборства достатньо церковної констатації того факту, що постанови іконоборського собору 754 р. неправомірні, однак імператриця Ірина та константинопольський патріарх Тарасій (784–806) були впевнені, що відмінити постанови синоду, скликаного імператором Константином V, можливо тільки за допомогою вселенського зібрання [18, с. 106].

Прагнення Ірини відновити вшанування ікон викликало опір частини єпископів та військових, що залишалися вірними релігійній політиці Константина V. Незважаючи на організаційні труднощі, які виникли в його ініціативі, собор відновив вшанування іконописних образів, однак при цьому покращення відносин між Римом та Константинополем не відбулося.

Постанови собору 787 р. несподівано викликали невдоволення Карла Великого (768–814). За твердженням О. Величка, це спричинено неправильним перекладом соборного уложення франкськими богословами [18, с. 120–121]. У монографії Д. Хегерманна висловлено припущення, що король франків не

міг вважати VII Вселенський собор легітимним через те, що на собор не запросили його богословів та єпископів [34, с. 331].

Наслідуючи приклад візантійських імператорів, король франків скликав власний собор, який сам і очолив. Собор почав засідання 1 червня 794 р. у Франкфурті-на-Майні. На початковому етапі в центрі обговорення знаходилася єресь Фелікса Уржельського, однак собор мав інше завдання, що засвідчує текст соборного уложення, в якому йдеться про останній собор греків, який «вони провели в Константинополі, присвятивши його поклонінню іконам» [34, с. 323–325].

Аналізуючи постанови Франкфуртського собору Н. Раєвська, дійшла висновку, що єпископи Карла Великого заперечували ідею переходу від матеріальних форм до божественного прототипу, який, на їхню думку, має зовсім іншу природу. Такий перехід, за переконанням франкських богословів, може здійснюватися тільки через «святищенну» матерію, до якої творіння іконописців не мають ніякого стосунку [42, с. 46]. Отці Франкфуртського собору вважали, що іконописне зображення, зберігає міцний зв'язок із земним життям і відповідно за своєю природою має матеріальний характер. На думку М. Поснова, Карл Великий разом з своїми єпископами, займав компромісну позицію стосовно ікон, котра не відповідала постановам соборів 754 і 787 р. [11, с. 463]. Такої самої позиції дотримується Д. Хегерманн: «На думку Карла і його єпископів, ікони потрібні тільки для того, щоб виконувати декоративну функцію та нагадувати про спасіння, тому зовсім не обов'язково наполягати на їхньому вшануванні чи знищенні. Уся справа в правильному релігійному переконанні, а не в зовнішніх його атрибутах» [34, с. 331].

Рішення Франкфуртського собору викликало критику Адріана I. Папа взяв під захист рішення VII Вселенського собору. Лінію захисту Адріан I побудував на основі листа свого попередника – папи Григорія I Великого, що був адресований єпископу Сирену Марсельському. У листі Григорій I хвалив Сирена Марсельського за те, що єпископ заборонив мирянам поклонятися іконам, однак засуджував за те, що він позбавив релігійної освіти людей неграмотних, які, дивлячись на образи, могли вникнути в суть християнської віри. На думку Д. Хегерманна, в питаннях стосовно вшанування ікон Адріан I не поступився, проте в запереченні франкського богослов'я виявив максимальну стриманість. Між тим розрив з папою, який позитивно сприйняв положення VII Вселенського собору, не вписувався в політичну доктрину, що була підґрунтям державного правління Карла Великого, тому негативна оцінка собору здебільшого торкалася методологічних недоліків, котрі нібито знайшли франкські богослови під час дослідження соборного уложення [34, с. 329–331].

Суперечку між папою та Карлом Великим викликала особистість імператриці Ірини. Король франків акцентував увагу на тому, що жінці не можна втручатися в релігійну полеміку. Папа, як аргумент на захист Ірини навів приклад Єлени – матері Константина Великого, котра була дуже набожною й разом із сином розв'язувала догматичні проблеми. Очевидно, неприязнь Карла Великого до імператриці Ірини спричинено не її статевою належністю, а її політичною діяльністю. Оскільки незважаючи на відсутність значних військових ресурсів, Ірина прагнула повернути втрачені італійські території під контроль Візантії. Цю тезу доводить факт, що імператриця направила саккеларія Іоанна та сицилійського стратіга Феодора до Італії, однак в одній з битв вони зазнали нищівної поразки від франків. Крім того, неприязнь у Карла Великого викликала шлюбна політика імператриці. У 782 р. Ірина запропонувала Карлу одружити свого сина Константина VI (780–797) з дочкою короля франків Ротрудом, однак Ротруда так і не стала дружиною візантійського імператора. У 788 р. Ірина змусила свого сина взяти за дружину Марію Амнійську, котра походила із Пафлагонії.

Логічним завершенням політики Карла Великого стосовно Риму стало проголошення короля франків імператором. На думку Р. Мюссо-Гулара, наявність імператорського титулу у візантійських правителів не здавалося бар'єром для реставрації цього титулу на Заході. За твердженням історика це спричинено діями імператриці Ірини проти Константина VI, якого за її наказом було осліплено та усунуто від влади [35, с. 103].

Аналіз римсько-візантійських відносин під час першого іконоборського періоду засвідчує, що переорієнтація Риму з Візантії на королівство франків спричинено не стільки релігійною діяльністю імператорів-іконоборців, а скільки політичними пріоритетами римських пап, котрі, незважаючи на іконоборські дії короля франків, не переорієнтувалися назад на Візантію, в якій на той час шанування ікон було вже відновлено. Це обумовлено тим, що у результаті союзу з франками Рим отримав не тільки нові території, але й збільшив ступінь своєї політичної свободи, яка тривалий час обмежувалася з боку Візантії.

Джерела та література

1. Theofanius Chronografia / Text translation and commentary by C. de Boor. – Lipsiae.: IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI, 1883. – 814 s.
2. Павел Дякон. История на лангобардите / Дякон Павел. – София.: ПОЛИС, 2011. – 175 с.
3. Эйнхард. Жизнь Карла Великого / Эйнхард. – М.: Институт философии, теологии и истории св. Фомы, 2005. – 304 с.
4. Дьянія Вселенскихъ соборовъ. – Казань.: Центральная типография, 1909. – 336 с.
5. Грегоровиус Ф. История города Афин в средние века / Ф. Грегоровиус. – М.: АЛЬФА-КНИГА, 2007. – 767 с.
6. Грегоровиус Ф. История города Рима в средние века / Ф. Грегоровиус. – М.: АЛЬФА-КНИГА, 2008. – 1280 с.
7. Герцбергеръ Г. Ф. История Византии / Г. Ф. Герцбергеръ. – М.: Издание К. Т. Салдатенкова, 1897. – 674 с.
8. Шафф Ф. История христианской церкви. Средневековое христианство 590 – 1073 г. по Р.Х. / Ф. Шафф. –СПб.: БИБЛИЯ ДЛЯ ВСЕХ, 2008 – 511 с.
9. Болотов В. В. История Церкви в период Вселенских Соборов / В. В. Болотов. – М.: ПОКОЛЕНИЕ, 2007. – 720 с.
10. Васильев А. А. История Византии от основания Константинополя до эпохи Крестовых походов. 324–1081 годы / А. А. Васильев. – М.: Ломоносовъ, 2016. – 320 с.
11. Поснов М. Э. История Христианской Церкви / М. Э. Поснов. – Брюссель.: La vie avec Dieu, 1994. – 614 с.
12. Тарле Е. В. История Италии в средние века / Е. В. Тарле. – СПб.: Издание Акц. Общ. Браугаузь-Эфронъ, 1901. – 197 с.

13. Успенский Ф. И. История Византийской империи. Становление. Смуты. Македонская династия / Ф. И. Успенский. – М.: Астрель, 2011. – 1120 с.
14. Бородин О. Р. Византийская Италия в VI-VIII веках / О. Р. Бородин. – Барнаул.: День, 1991. – 366 с.
15. Бородин О. Р. Равеннский экзархат. Византийцы в Италии / О. Р. Бородин. – СПб.: Алетей, 2001. – 474 с.
16. Лозинский С. Г. История папства / С. Г. Лозинский. – М.: Политиздат, 1986. – 382 с.
17. Величко А. М. Византийская симфония / А. М. Величко. – М.: Вече, 2013. – 386 с.
18. Величко А. М. История Византийских императоров. От Льва III до Михаила III / А. М. Величко. – М.: Вече, 2012. – 416 с.
19. Дашков С. Б. История византийских императоров / С. Б. Дашков. – М.: Красная площадь, 1997. – 370 с.
20. Gero S. Byzantine iconoclasm during the reign of Leo III / S. Gero. – Louvain.: Secretariat du Corpus SCO, 1973. – 235 p.
21. Gero S. Byzantine iconoclasm during the Reign of Constantine V / S. Gero – Louvain.: Secretariat du Corpus SCO, 1977. – 191 p.
22. Ostrogorsky G. Geschichte des Byzantinischen Staates / G. Ostrogorsky – München.: Beck, 1940. – 448 s.
23. Ostrogorsky G. Rom und Byzanz im Kampfe um die Bilderverehrung // Seminarium Kondakovianum. VI. 1933. S. 73–87.
24. Острогорский Г. А. История Византийского государства / Г. А. Острогорский. – М.: Сибирская Благозвонница, 2011. – 895 с.
25. Рансимен С. Восточная схизма. Византийская теократия / С. Рансимен. – М.: Наука, 1998. – 239 с.
26. Норвич Д. История Византии / Д. Норвич. – М.: АСТ, 2010. – 542 с.
27. Норвич Д. История папства / Д. Норвич. – М.: АСТ, 2014. – 606 с.
28. Noble T. F. X. Images, Iconoclasm, and the Carolingians / T. F. X. Noble. – Philadelphia.: University of Pennsylvania Press, 2009. – 496 p.
29. Гергей Е. История папства / Е. Гергей. – М.: Республика, 1996. – 463 с.
30. Everett N. Literacy in Lombard Italy c. 568–774. / N. Everett. – New York.: Cambridge University Press, 2003. – 382 p.
31. Rovagnati S. I Longobardi / S. Rovagnati. – Milano.: Xenia, 2003. – 126 p.
32. Jarnut J. Storia dei Longobardi / J. Jarnut. – Torino.: Piccola Biblioteca Einaudi Ns, 2002. – 148 p.
33. Левандовский А. П. Франкская империя Карла Великого. «Евросоюз» Средневековья / А. П. Левандовский. – М.: Алгоритм, 2013. – 288 с.
34. Хэгерманн Д. Карл Великий / Д. Хэгерманн. – М.: АСТ, 2003. – 684 с.
35. Мюссо-Гулар Р. Карл Великий / Р. Мюссо-Гулар. – М.: Весь Мир, 2003. – 176 с.
36. Безансон А. Запретный образ: Интеллектуальная история иконоборчества / А. Безансон. – М.: МИК, 1999. – 424 с.
37. Браунворт Л. Забытая Византия, которая спасла Запад / Л. Браунворт. – М.: Астрель, 2012. – 412 с.
38. Линтнер В. Италия. История страны / В. Линтнер. – СПб.: Мидгард, 2008. – 384 с.
39. Дворкин А. Очерки по истории вселенской православной церкви / А. Дворкин. – Новгород.: Издательство во имя святого князя Александра Невского, 2003. – 340 с.
40. Рожков В. Очерки по истории Римско-Католической Церкви. Часть I. / В. Рожков. – М.: Колокол, 1994. – 307 с.
41. Кеттенхофен Э. Кафедра Петра в первые века. От начала до отделения папства от Византии в VIII в. / Э. Кеттенхофен // Вестник ПСТГУ I: Богословие. Философия. – 2013. – № 4 (48). С. 7–29.
42. Раевская Н. Ю. Священные изображения и изображения священного в христианской традиции: дис. кандидата философских наук: 09.00.13 / Н. Ю. Раевская. – СПб., 2006. – 205 с.

Milyutin S. Y. Roman-Byzantine relations during the reign Isaurian dynasty

In the article the features of Roman-Byzantine relations during the reign Isaurian dynasty are investigated. Rome's attempts to settle the iconoclastic conflict in the Byzantium are considered. The reasons why Byzantines lost Italian territories are analyzed. The reasons of the Franco-Roman convergence are determined. The study demonstrated the shift of Holy See's foreign policy. It should be explained as the failure of the Byzantine Empire to counteract the growing influence on Lombard Apennines and the transformation of the papacy into a secular state.

Key words: iconoclasm, Roma, Byzantine, Isaurian dynasty, Charlemagne.